

Gazdag Ferenc

Magyar biztonságpolitika 1989–2010

Függetlenség és útkeresés (1989–1993)

A pártállami rendszer lebontása, s az új, többpárti demokratikus rendszer kiépítése, s a tervgazdaságból a piacgazdaságra való áttérés gigantikus méretű tennivalói uralták az 1989–1990-es évet. A rendszerváltásnak nevezett folyamatot olyan politikai események fémjelezték, mint Nagy Imre újratemetése (1989. június 16.), az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása (1989. március 22.), a keletnémet menekültek átengedése az osztrák határon (1989. szeptember 10.), a sarkalatos törvények elfogadása (1989. szeptember-október), a Köztársaság kikiáltása (október 23.) és a Magyar Szocialista Munkáspárt megszűnése (október 6.). A magyar átalakulás a közép-európai változások élvonalához tartozott, s az átmenet békés volt. Az átalakulás döntő lépése intézményi oldalról az 1990 áprilisában megrendezett szabad választás, a nyomában létrejövő többpárti parlament és a Magyar Demokrata Fórum, a Független Kisgazdapárt és a Kereszténydemokrata Néppárt koalíciójára támaszkodó Antall kormány megalakulása volt.

A függetlenség visszaszerzése lassabban ment végbe. Az első szabad választások idején (1990. április-május) még állt a Varsói Szerződés és a KGST, s ezzel az Antall kormánynak is számolnia kellett. Az ország szuverenitásáról addig nem lehetett beszélni, míg szovjet csapatok állomásoztak az országban, jóllehet az utolsó pártállami kormány vezetője, Németh Miklós 1990. március 9-én Moszkvában megállapodott a szovjet csapatok kivonásáról. Az Antall kormány külpolitikai indulásának kedvező feltételei voltak: 1990-ben Magyarország a rendszerváltás élén haladt, megítélése kedvező volt.

A szovjet csapatok kivonása

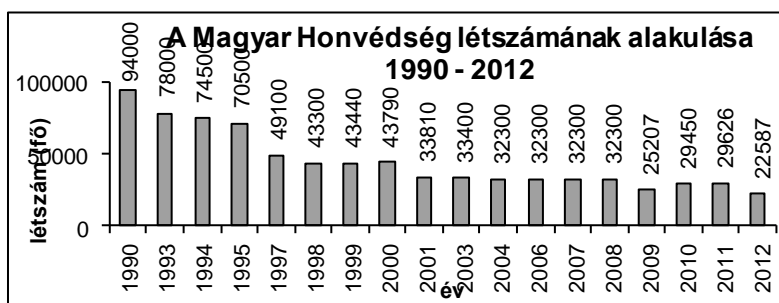
Az új magyar kül- és biztonságpolitika irányairól, milyenségéről a viták 1990 tavaszától bontakoztak ki. Mivel a hatalomra került ellenzéki pártok az MSZMP hatalmi legitimitációjának lebontásában jórészt 1956-hoz nyúltak vissza, s mivel az 1989 júniusában újratemetett Nagy Imre politikai hagyatéka a két blokk közötti semleges Magyarország volt, ez az opció könnyen felhasználhatónak tűnt.

A politikai pártok közül az SZDSZ 1990 nyarán az ország egyoldalú és azonnali kilépését javasolta a Varsói Szerződésből. Az MDF vezette új kormány azonban a túl radikális, s a szovjeteket provokáló megoldás helyett a fokozatosságot helyezte előtérbe, s 1991. december végéig a katonai szervezetből való kiválást tartotta kivihetőnek. A Varsói Szerződés felbomlási folyamata azonban gyorsabb volt, s ebben a magyar diplomácia kezdeményező szerepet vállalt, s a magyar álláspont mellé felsorakozott Prága és

Varsó is. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1991. február végi, budapesti ülésén született meg a döntés a VSZ katonai szervezetének megszüntetéséről 1991. április 1-i hatállyal. Mivel az egyeztetés már igencsak akadozott, a döntés gyakorlatilag a Varsói Szerződés végét jelentette. A szervezet formális feloszlására ugyanezen év július 1-én került sor. Három hét múlva hasonló sorsra jutott a KGST is.

A CFE szerződés

Az új magyar biztonságpolitika kidolgozását nagymértékben befolyásolta az 1990. november 18-án Párizsban aláírt, a hagyományos fegyverek csökkentéséről szóló CFE (Conventional Forces in Europe) szerződés. Az egyezmény eredetileg a Varsói Szerződés és a NATO közötti megállapodásként jött létre, amelyben az öt leg-fontosabb fegyverkategóriában (harckocsik, páncélozott katonai járművek, repülőgépek, helikopterek, tüzérség, illetve a személyi állomány) radikális csökkentést határoztak el. A szerződés aláírásának pillanatában Magyarország öt szomszédja közül egy (Szovjetunió) mindegyik kategóriában, három (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) pedig néhány kategóriában rendelkezett egy szárazföldi támadáshoz elméletileg szükséges túlerővel. A CFE-szerződés és a szomszédságunkban található három szövetségi állam szétesése következtében 1995-re a helyzet alapjaiban megváltozott: Csehország és Szlovákia szétválásával (1993) északi szomszédunk fölénye teljesen eltűnt, Ukrajna függetlenné válásával fölénye jelentősen csökkent, Románia előnye pedig elviselhető mértékűre olvadtak. Magyarország a kezdetektől aktívan részt vett a CFE-szerződés végrehajtásában. A magyar kormány 1990 novemberében jelentette be, hogy kivonja hadrendjéből a föld-föld típusú harcászati rakétáit. A gesztust szomszédjaink egyike sem viszonzta. A CFE szerződés értelmében a magyar haderő összesen 835 harckocsit, 840 tüzérségi eszközt, 29 önjáró hídvetőt, 1700 gyalogsági harcjárművet, 180 harci repülőt és 108 harci helikoptert tarthatott rendszerben. A szerződés szabta határidőig, 1995. november 15-ig e korlátozásnak Magyarország eleget tett: több mint 200 hadrendi és hadrenden kívüli szervezetet szüntetett meg, többek között 7 gépesített lövészdandárt, 2 tüzérdandárt, 1 harckocsi-dandárt, 5 légvédelmi tüzér-, illetve rakétaezredet, 2 páncéltörő tüzérezredet, 3 műszaki ezredet, harcászati rakétaosztályokat, egy közlekedési dandárt, számos híradó, rádiótechnikai, ellátó, egészségügyi, műszaki zászlóaljat. A CFE-szerződés, illetve annak teljesítése nem változtatta meg a magyar haderő tömeghadsereg-jellegét, csupán méreteiben tette kisebbé azt.

A fegyverzeti erőviszonyok kiegyensúlyozásával, a csökkentési kötelezettségek mellett az információszolgáltatási és ellenőrzési rendszerekkel nemcsak Magyar-ország, de az egész térség biztonságát kézzelfoghatóan javította a CFE-szerződés végrehajtása. Gondot a CFE-szerződésben nem részvevő szomszédok jelentettek. Közülük Ausztria semlegessége okán nem okozott akut problémát. Más volt a helyzet Jugoszláviával, ahol 1991-től véres belső harcokkal kezdődött meg a felbomlás.

A magyar diplomácia már 1992-ben kezdeményezte, hogy foglalkozzanak a jugoszláv térség bevonásával a hagyományos fegyvereket érintő rezsimekbe. Végül az 1995-ös Daytoni egyezmény keretében 1996 júniusában Firenzében született meg a szubregionális fegyverzet-ellenőrzési megállapodás, amely keretszámokat állapított meg Kis-Jugoszlávia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina vonatkozásában. A csökkentéseket 1997 novemberéig kellett végrehajtani.

Új külpolitikai stratégia: a hármas prioritás

A kül- és biztonságpolitikai opciókról folytatott vita eredménye egy új, a magyar állami és nemzeti érdekek követését tartalmazó, s egy jó évtizedre többé-kevésbé belpolitikai konszenzust élvező stratégia kialakulása lett. Az Antall kormány rögzítette a kormányprogramban a teljes szuverenitás helyreállításának, s az euro-atlanti irányba fordulásnak a célját. Újdonsága volt az állam és nemzet megoldatlan viszonyának újbóli beemelésé a magyar külpolitika feladatai közé, összekapcsolva az ország érdekeit megfogalmazó állampolitika, s a magyar nemzet érdekeit (beleértve a határon túli magyarságot) követő nemzetpolitika vonulatát.

Az új stratégia csakhamar a hármas prioritás elnevezést kapta, amely három stratégiai irányt tartalmazott: 1.) Mielőbbi csatlakozás az euro-atlanti intézményekhez, integrálódás az európai folyamatokba. Elsősorban az Európai Közösségek, a NATO, az Európa Tanács és az OECD tagság igénye fogalmazódott meg. 2.) Jó-szomszédi és regionális kapcsolatok új alapokra helyezése. 3.) A határon túl élő, elsősorban a szomszédos államokban élő magyar kisebbségekkel kapcsolatban egy új nemzetpolitika megfogalmazása, s az anyaországnak a nemzeti kisebbségei felé irányuló felelősség gyakorlásának formába öntése.

A hármas prioritásnak is nevezett stratégiai célkitűzések első ránézésre is egyetlen tennivalót tartalmaztak: az ország érdekeinek megfogalmazását és ennek hatékony képviselőjét. Elválasztásuk csak elméletben lehetséges, politikai gyakorlattá való lefordításuk pedig összefonódások sűrű hálóját mutatja. Történelme, kultúrája és törekvései okán is Magyarország a nyugati civilizáció része, az ide való visszatérés politikai megfogalmazása magától értetődő volt. A Nyugat intézményei a biztonsági garanciákat, a centrum államainak fejlődési mintája a demokrácia, míg a piacgazdaságra való áttérés a jóléti társadalom ígéretét hordozták. Az Európai Unió és a NATO-n kívül más szervezetek is célkeresztben voltak: Európa Tanács, OECD és az 1994-ben épp Budapesten szervezetté alakuló Európai és Biztonsági Szervezet. A

rendszerátváltást követő másfél évtizedben Magyarország valamennyi szervezetnek tagja lett.

A jószomszédi kapcsolatok külpolitikai célként való megjelölése evidencia: a világ valamennyi állama hasonló formulákat alkalmaz külpolitikai stratégiáiban. Leg-feljebb azt tehetjük hozzá, hogy egy nagyhatalom a szomszédságpolitikát globális, míg egy kis ország legfeljebb regionális méretekben fogalmazza meg. Nehezítette a regionális megközelítések alkalmazását, hogy Magyarországnak új szomszédjai keletkeztek (Ukrajna, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia), a friss államiság minden problémájával. Az sem a problémamentesség irányába hatott, hogy mind-egyik szomszédos országban kisebb-nagyobb magyar kisebbség található.

A határontúliakkal kapcsolatos felelősség kinyilvánítása a magyar külpolitika számára megkerülhetetlen feladat, mivel a magyar etnikum mintegy harmada az államhatárokon kívül, főleg a szomszédos országokban él. Annál inkább sürgető volt ennek kinyilvánítása, mert a szocializmusban hivatalosan a probléma nem létezett.

A fő nehézséget a jószomszédi és a nemzetpolitika együttesen alkotta, s alkotja. Látható volt, hogy a kettő nehezen, vagy egyáltalán nem lesz összebékíthető, mert a revíziótól tartó, s a magyar kisebbségeket Trianon óta asszimilálni (vagy elüldözni) próbáló szomszédos államok rendkívüli érzékenységgel viszonyulnak a kérdéshez. A rendszerátváltást követő másfél évtizedben két értelmezése alakult ki a nemzetpolitikának. A jobboldali kormányok ezt kiemelten kezelték, s a határon túli magyar kisebbségekkel való bánásmódot tették a jószomszédi kapcsolatok feltételévé. A baloldali és liberális kormányok ezt az értelmezést konfliktusgerjesztőnek ítélték. Szerintük az integráció előrehaladása, s a demokrácia fejlődése önmagában is megoldja a nemzeti kisebbségek problémáit, ezért az országnak minden energiáját az euro-atlanti intézmények elvárásainak teljesítésére kell koncentrálnia.

Az Antall kormány új intézményi struktúráját alakította ki hivatalba lépése után. A külpolitika irányát ezen belül a miniszterelnök és a külügyminiszter kettőse határozta meg, azaz Antal József kormányfő és Jeszenszky Géza külügyminiszter. A magyar diplomáciai karban jelentős változások történtek a nagykövetek szintjén, a külügyminisztérium állománya csak részben cserélődött ki.

A védelempolitika új irányai. Civil kontroll. Az 1993-as Alapelvek

A magyar rendszerátváltás két legfontosabb területe a piacgazdaságra való áttérés és a demokratikus jogállam intézményeinek kiépítése volt. A biztonság és védelem területén a szovjet érdekszférából való kiszabadulás, és az önálló kül-, biztonság- és védelempolitika megteremtése állt az első helyen. A védelempolitikában a Varsói Szerződés elhagyása után a legsürgetőbb feladat egy nemzeti haderőstruktúrára való áttérés, valamint a fegyveres erők irányításának új rendszere volt.

A hadsereg depolitizálásának legfontosabb eleme (1989. július 21) a néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének megszüntetése és a politikai tiszt rendszer felszámolása volt. 1989. október 20-án feloszlatták a Munkásőrséget. Az 1989.

októberi alkotmánymódosítás új alapokra helyezte a honvédelem irányítási rendszerét is. A hadsereg főparancsnoka az Országgyűlés által öt évre választott államfő lett, a hadiállapot kihirdetéséről és a békekötésről a parlament dönt. Míg háborús helyzetben a Honvédelmi Tanács veszi át az irányítást – vezetője a köztársasági elnök –, békeidőben a miniszterelnök és kormány látja el a fegyveres erők kontrollját. Az új irányítást létrehozó védelmi reform 1989. december 1-jén, a köztársaság kikiáltását követően lépett életbe. Először a minisztériumot – finn példára – két részre osztották: a miniszterelnöknek felelős Honvédelmi Minisztériumra, illetve a Magyar Honvédség Parancsnokságára, amely a köztársasági elnök alárendeltségébe került. Az alkotmánymódosítás értelmében a polgári védelem a hadseregtől átkerült a belügyminisztériumhoz. Az Antall-kormány a honvédelmi tárca élére Für Lajost nevezte ki, aki a rendszerváltó közép-európai országok első civil védelmi minisztere lett.

Az Antall-kormány 1991 nyarán két olyan külpolitikai eseménnyel is szembesült, amelynek komoly hatása volt a magyar politikai elit biztonságfelfogására: 1991. június-júliusában Szlovéniában, majd egy hónappal később Horvátországban kezdetét vette a délszláv polgárháború (1991 októberében bombatalálat érte Barcsot), augusztusban pedig puccskísérletre került sor Moszkvában. A magyar kormány a Für Lajos által megfogalmazott körkörös védelem doktrínájával és az 1992–1993-as haderőreformmal próbált meg reagálni a megváltozott biztonságpolitikai környezetre. A Varsói Szerződés szétbomlása után valamennyi korábbi tagállamnak újra kellett fogalmaznia biztonság- és védelempolitikai szándékait, tehát az önerőre való támaszkodás kényszerű és erőltetett opcióját. A magyar döntést ugyanakkor csupán néhány területen, így a magyar haderő diszlokációjában, illetve a tartalékosok relatív növekedésében lehetett tetten érni. Mivel a VSZ-tagságból fakadóan a hadsereg alakulatainak jelentős hányada (gépesített és páncélos dandárok) az ország nyugati részén állomásozott, változtattak az alakulatok elhelyezésén, a honvédség létszámát pedig az 1990-es 121 ezer főről 100 ezerre csökkentették. A honvédelmi költségvetés azonban így is igen szűkös maradt, s mivel az előirányzatok nagy részét továbbra is a napi fenntartás költségeire kellett fordítani, 1992–1993-ban a haditechnikai fejlesztést csupán a korábbi keletnémet haderő felszerelése (elektronikai eszközök, helikopterek, repülőgép-alkatrészek), illetve az 1,6 milliárd dollárnyi orosz államadósság egy részének (800 millió dollár) fejében érkező hadi-technikai eszközök (28 darab MiG–29-es repülőgép) jelentették.

A nemzeti önerőre való támaszkodás időszakában világos politikai célok és egy-értelmű nemzeti érdekek (szuverenitás megteremtése, a fegyveres erők depolitizálása és védelmi jellegű nemzeti intézménnyé történő átalakítása, euroatlanti orientáció) jellemezték a magyar biztonság- és védelempolitikát. E célok elérése tekintetében konszenzus állt fenn a magyar parlamenti pártok között, ami lehetővé tette, hogy a parlament 1993. március 12-én elfogadja a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveit, illetve április 23-án honvédelmi alapelveit. A biztonságpolitikai alapelvek – leszögezték: Magyarországnak nincs ellenségképe – áttekintették a főbb veszélyforrásokat, hitet tettek a regionális együttműködés és a jószomszédi viszony fenntartása mellett, felhívták a figyelmet a CFE-szerződés fontosságára és nyugati rendszerekbe való betagozódás lehetőségére.

A jugoszláv háború

1991. június 25-én Szlovénia és Horvátország kikiáltotta függetlenségét, s ezzel megkezdődött az első világháború után mesterségesen összerakott Jugoszlávia több másfél évtizedig tartó véres felbomlása. Szlovénia függetlenségét tíznapos háború, Horvátország csak négy évig (1991-1995) tartó fegyveres küzdelem után nyerte el. Macedónia harmadikként vált ki Jugoszláviából (1992. január). Bosznia-Hercegovinának ehhez három évig tartó harcok kellettek, s az ezt lezáró daytoni egyezmény (1995). Montenegró 2006-ban népszavazással, Koszovó hosszú tárgyalások után 2008-ban vált függetlenné.

A háborúk során Magyarország óvatos magatartást tanúsított, igazodva a nyugati államokhoz. Igyekezett távol maradni a konfliktustól, s megakadályozni a harcok áttérjedését az ország területére (ez szerb részről fenyegetett). Ezt elsősorban politikai, részben szerény katonai válaszlépésekkel sikerült elérni. Hosszabb távon az egyenlő távolság megtartása volt a cél, még akkor is, ha a magyar közvélemény horvát-párti volt. Belgráddal kapcsolatban ott lebegett a vajdasági magyarság léte, s annak elkerülése, nehogy tússzá váljon egy eszkalálódó konfliktusban.

A jugoszláv konfliktus korai szakaszában a magyar védelemnek szembe kellett néznie azzal, hogy a magyar haderő, különösen a légvédelem, képtelen volt feladatához felőlni. 1991 júniusa és októbere között légtérsértések sora érte az országot, s a magyar légierő nem tudta se megakadályozni, se tetten érni a légtérsértőket. Végül 1991 novemberében megállapodtak a határ két oldalán létesítendő húsz-húsz kilométer széles sáv létrehozásáról, amelyben a felek megszüntetnek minden légi-katonai tevékenységet.

A menekültek újabb kihívást jelentettek. Már a konfliktus kezdetén érkeztek menekültek, de számuk jelentősen csak akkor nőtt meg, amikor a harcok átterjedtek Horvátország és Bosznia-Hercegovina területére. Pontos adatok nem állnak rendelkezésre, mert a menekülteknek csak egy részét tudták nyilvántartani (1992-ben több mint 50 ezer fő). Becslések szerint ennél magasabb lehetett a nem regisztrált, magyar nemzetiségű menekültek száma. A magyar kormány átmeneti táborokat létesített befogadásukra (zömük a fegyveres harcok után visszatért szülőföldjére). A koszovói válság nem Magyarország irányába terelte az etnikai tisztogatás elől menekülő albánokat, a Vajdaságban élő magyarok körében pedig elmaradt a nagyarányú menekülés szülőföldjükről.

ENSZ felkérésre a NATO 1995 szeptemberében dolgozta ki a bosnyák válság rendezési terveit, s a felállítandó nemzetközi erőkből (IFOR) feltételezték a területileg közel fekvő nem NATO tagok részvételét is. A magyar részvételt két területen tartották lehetségesnek: a logisztikai támogatás és a nemzetközi erőkből való részvétel. Magyarország három területen vett részt az IFOR akciójában: a) átvonulást biztosított szárazföldön és a légtérben az akcióban részt vevő államok számára; b) támogatást nyújtott az átmenetileg Magyarországon állomásozó IFOR-szervezetek számára; c) egy műszaki zászlóaljjal hozzájárult a boszniai akcióhoz. A részvétel feltételeinek megteremtéséhez Magyarország 1995 decemberében „tranzitegyezményt” írt alá a NATO-val, amely jogilag rendezte a különböző IFOR-erők átutazásának kérdéseit. Magyarország területét végül 12 ország egységei vették igénybe: ez 126 ezer főt, 3.600

repülőgépet és helikoptert és mintegy 50 ezer harci jármű mozgatását jelentette 1995 decembere és 1996 decembere között.

A magyar műszaki kontingens 1996. január végétől 416 fővel vett részt az IFOR tevékenységében Boszniában és Horvátországban. A parlament 1997. decemberi határozata értelmében Magyarország részt vett az SFOR tevékenységében is, ugyanazon feladatokkal, némileg csökkentett létszámmal (310), mint az IFOR esetében. A misszió időszaka alatt a magyar katonák több mint 200 különféle feladatot hajtottak végre hidak újjáépítésétől az aknaszedésig. A Bosznia-Hercegovinában békefenntartó feladatokat ellátó SFOR feladatát 2004-től az Európai Unió vette át. Magyarország a NATO SFOR műveletben működő katonai rendfenntartó kontingens mandátumát kiterjesztette az EUFOR misszióban való szerepvállalásra.

Az IFOR–SFOR–EUFOR missziókban való magyar részvétel Magyarország számára fontos tapasztalatokat hozott. A magyar külpolitika demonstrálni tudta, hogy az ország képes hozzájárulni egy európai válság kezeléséhez, s ennek érdekében együttműködni más államokkal. Technikai, katonai szempontból a Magyar Honvédség egy élesben lejátszódó NATO-vezetésű szárazföldi hadművelet részese volt, tapasztalatokat szerezve a NATO eljárásokról. Mindezek hozzájárultak a magyar NATO tagság előmozdításához.

Koszovó

A magyar részvétel a koszovói háborúban lényegesen különbözött. A szerb vezetés meg akarta akadályozni a több mint 90 %-ban albánok lakta tartomány elszakadását, s a szerb fegyveres erők nagyszabású hadműveletbe kezdtek az albán lakosság kiűzésére. A véres etnikai tisztogatást állította meg a NATO hadművelete. Az 1999. március 23-án megkezdődött légitámadások hatására a szerb haderő kivonult (június 20), s megkezdődtek a rendezést célzó tárgyalások. A terület békéjét az ENSZ BT határozata alapján a NATO által szervezett KFOR erők biztosították. Az 50 ezer fős KFOR-ban 39 (NATO tag és NATO-n kívüli) állam egységei vettek részt. Magyarország immár NATO tagként döntött a részvételről. Ennek során a szövetségesek rendelkezésére bocsátotta a magyar légteret, kijelölte a műveletben használható magyar repülőtereket (Ferihegy-I, Kecskemét, Pápa), s más döntéseket hozott. A KFOR-ban egy magyar zászlóalj vett részt 298 fővel őrző és biztosító, egészségügyi és más feladatokkal (1999-2008).

Magyarország 2008 márciusában hivatalosan elismerte Koszovó függetlenségét.

NATO-tagság (1999. március 12.)

1995 szeptemberében tette közzé a NATO a „Tanulmány a NATO bővítéséről” című dokumentumot, amely kilátásba helyezte a csatlakozást a feltételként szabott kritériumokat teljesítő államok számára. A politikai feltételek az ENSZ és az Európa Tanács rendelkezéseinek betartását tartalmazták a demokratikus politikai

berendezkedésről (többpárti parlamentáris rendszer), a szomszédokkal való rendezett viszonyról (területi viták rendezése, kisebbségi normák betartása), míg a katonaiak a fegyveres erők feletti civil ellenőrzés meglétét és a NATO erőkkel való interoperabilitás kiépítésének vállalását tartalmazták. Bár a magyar külpolitika a rendszerváltás után azzal számolt, hogy az ország előbb lesz tagja az EU-nak, mint a NATO-nak, azonban a 90-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO tagság előtt áll kevesebb akadály. Szisztematikus munka kezdődött, hogy az ország az első körben kerüljön be a szervezetbe. E törekvésekhez köthető nemcsak a PfP programban mutatott aktivitás és az IFOR műveletekben való szerepvállalás, de ide kapcsolható az 1995. március 19-i magyar-szlovák alapszerződés és az egy évvel későbbi – jogi értelemben funkciótlan – magyar-román alapszerződés megkötése is. A magyar politika elfogadta a tanulmány kimondatlan követelményét: a tagságból nyert biztonsági garanciák másik pólusa a tagállamoknak a közös védelemhez való hozzájárulása. Ez utóbbi érződött azon, hogy az 1997-es védelmi költségvetés első ízben mutatott növekedést a rendszerváltás óta.

Bár a NATO bővítés első körére több állam pályázott, a NATO 1997. július 8-9-i madridi csúcstalálkozóján csak három állam – Csehország, Lengyelország, Magyar-ország – kapott meghívót, míg többieknek (Románia, Szlovénia, balti államok) jelezték, hogy jó eséllyel pályázhatnak a következő körben. A magyar biztonságpolitika számára a madridi csúcstalálkozó további fontos eseménye volt a NATO és Ukrajna közötti „megkülönböztetett partnerség” megállapodás.

A tagságról rendezett népszavazáson (1997. november 16.) – a NATO tagságról való szavazással az MSZP még ellenzékben tett ígéretét teljesítette – 49,3%-os részvétel mellett a szavazók 85,3%-a szavazott igennel. Hivatalosan Magyarország 1999. március 12-én vált a NATO tagjává.

Az Országgyűlés a NATO csatlakozás előestéjén, 1998 decemberében új biztonságpolitikai alapelveket fogadott el. Eszerint az ország biztonságát már több pillérre építheti: önerőre támaszkodás, nemzetközi együttműködés és az euroatlanti integráció. Ennek megfelelően szabták át a fegyveres erők feladatait is, s az eddigiek mellé felsorakozik a „hozzájárulás a Szövetség kollektív védelméhez”, illetve a hozzájárulás más egyéb szövetségi küldetésekhez.

A Horn-kormány négy éve (1994–1998)

A rendszerváltás utáni időszak második parlamenti választása (1994) után a mandátumok több mint kétharmadát megszerző MSZP-SZDSZ alakított kormányt Horn Gyula vezetésével. Horn megtartotta a külpolitika irányításának kétszereplős (miniszterelnök-külgügyminiszter) modelljét, s a külgügyminiszteri posztot Kovács Lászlóra, a honvédelmit pedig Keleti Györgyre bízta. A kormányzati struktúra változásai között meg kell említeni, hogy megszűnt a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, feladatkörét a Külgügyminisztérium vette át. 1996-ban megszűntek az önálló külkereskedelmi kirendeltségek is.

A szocialista-liberális koalíció – fenntartva a hármas prioritás fő irányait – módosított a magyar kül- és biztonságpolitika hangsúlyain és stílusán. A kormányzati magatartás

centrumába az integrációs felkészülés, az EU és NATO elvárások teljesítése került, s a szomszédságpolitika, illetve a nemzetpolitika háttérbe szorult. A külpolitikai stratégia harmadik irányában azonban váltás történt. Míg Antall József 1990. június 2-án, az MDF Országos Gyűlésén mondott beszédében úgy fogalmazott, hogy „lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni”, Horn Gyula miniszterelnöki bemutatkozó beszédében (1994. július 14.) azt hangsúlyozta, hogy ő „a magyar állampolgárok miniszterelnöke kíván lenni, habár átérzi alkotmányos felelősségét a határon túli magyarság iránt.” A kormányprogramban nem fordul elő a nemzetpolitika fogalma, viszont hangsúlyozottan szerepel benne, hogy sürgős feladat a szomszéd államokkal fennálló feszültségek felszámolása.

Az Antall kormány csak azon szomszédos államokkal irt alá kétoldalú kapcsolatokat komplex módon átfogó alapszerződést – a rendszerváltások, a multinacionális államok felbomlása után keletkező új államok születése miatt ez indokolt volt –, amelyek a szerződésben vállalták a kisebbségi jogok széleskörű biztosítását. E szerződések – az ekkor született német szerződések mintájára - tartalmazták a határok elismerését is. Így került sor a három új szomszéd-állammal való alapszerződésre: Ukrajnával (1991), Szlovéniával (1992) és Horvátországgal (1992). Az Antall-kormány Romániával és Csehszlovákiával is elkezdte a tárgyalásokat, azonban egyik állam sem volt hajlandó a kisebbségvédelmi előírások bevetelére a szövegbe. Az 1993. január 1-től független Szlovákia még az érdemi tárgyalásoktól is elzárkózott.

Az integrációs felkészülés során mind az EU, mind a NATO feltételként fogalmazta meg, hogy a csatlakozni kívánó ország rendezze szomszédsági kapcsolatait, s a nyugati elvárások nyomása alatt a Horn kormány engedett a szlovák és a román elvárásoknak. Beleegyezett, hogy az alapszerződéshez szlovák oldalról kért határ-garanciát megadja, még akkor is, ha a kisebbségvédelem terén a szlovák fél nem kívánt engedményeket tenni. Sőt, az 1994 őszi választások után hatalomra került Meciar-kormány koalíciós partnerként bevonta a kormányba a hevesen magyarelles Szlovák Nemzeti Pártot, s emiatt a két ország kétoldalú kapcsolatai romlani kezdtek. A megállapodás végül közvetlenül az Európai Stabilitási Egyezmény aláírása előtt, 1995. március 19-én született meg.

A szlovák-magyar viszonyt kezdettől terhelte a még 1977-ben kötött magyar-csehszlovák megállapodás, a bős-nagymarosi vízi erőmű ügye, amelynek építését a magyar fél 1989-ben felfüggesztette, s 1992-ben felmondta. A magyar fél igyekezett nem politikai, hanem gazdaságossági és környezetvédelmi problémaként kezelni az ügyet. Csehszlovákia, majd 1993-tól Szlovákia nem nyugodott bele a magyar döntésbe, ezért a Dunát egyoldalú döntéssel elterelve (1992. október 25.) megépítette, üzembe helyezte az erőművet. Az ügy a Hágai Nemzetközi Bírósághoz került, amely közel öt év után, 1997. szeptember 25-én hirdetett ítéletet. Ebben mindkét felet elmarasztalta: Magyarországot a szerződés felmondásáért, Szlovákiát az erőmű üzembe helyezéséért. Az ítélet a feleket további tárgyalásra kötelezte, amelyek azóta is eredménytelenek. Az erőmű Szlovákia energiaellátásnak 10%-ot biztosítja, míg a környezetvédelmi károk Magyarországon (Szigetköz) jelentkezők.

Romániával a helyzet még bonyolultabb volt: a tárgyalások eredményességéhez a NATO elvárásokon túl az újráválasztásán dolgozó Iliescu elnök megváltozott hozzáállása járult hozzá. A tartalmat illetően azonban a román fél hajthatatlan volt, és

sikerült az egyezményben a kisebbségi jogok terén vallott szűkített értelmezést érvényesíteni. A román-magyar alapszerződésnek (1996. szeptember 16.) az alá-írását nemcsak a magyar parlamenti ellenzék, hanem a romániai magyarság pártja, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) is ellenezte.

A szlovák és a román alapszerződés aláírását az európai nagyhatalmak elégedetten vették tudomásul. A két egyezmény azonban meg sem közelítette az ukrán, szlovén, horvát alapszerződést, ráadásul a kisebbségi jogokat már az aláírás más-napján eltérően értelmezték. A román kérésre a szerződéshez fűzött lábjegyzet, illetve Szlovákia egyoldalú értelmező jegyzéke egyaránt tagadta a kollektív kisebbségi jogokat és az autonómia lehetőségét, hiába hivatkozott mindkét szerződés a kisebbségvédelem fő nemzetközi dokumentumaira.

Az első Orbán-kormány (1998–2002)

A harmadik szabad választás után 1998 tavaszán egy három pártból álló (Fidesz, MDF, Független Kisgazda Párt) jobboldali kormány alakult Orbán Viktor vezetésével. A külügyminiszteri posztot Martonyi János (az Antall kormány külügyi államtitkára), a védelmit a kisgazda Szabó János töltötte be. A kormány kedvező külpolitikai helyzetben kezdte meg működését: a NATO tagság küszöbén állt, márciusban megkezdődtek az EU csatlakozási tárgyalások, s a két legfontosabb szomszédos országban, Romániában és Szlovákiában is volt magyar párt a kormányban.

A kormányprogram kiemelten foglalkozott a magyar külpolitika duális érték-kötelezettségével: a magyar külpolitikának egyidejűleg kell képviselnie az állam és a nemzet érdekeit. Azonban már a kormányprogram alapján is látható volt, hogy az integrációs tárgyalások sikerével ez nem fog megoldódni, tekintve, hogy Magyarország és szomszédjai nem egy időben lesznek az EU tagjai, így a nemzet egyes részei számára (Ukrajna, Szerbia) elérhetetlenek lesznek a szabad utazást lehetővé tevő Schengen-rendszer előnyei.

Az Orbán kormány külpolitikai célja a rendszerváltás utáni nemzeti konszenzussal elfogadott külpolitikai törekvések három fő irányának továbbvitele volt. Kiemelt figyelem jutott a nemzetpolitika intézményi fejlesztésére. Jelentős lépés volt a Magyar Állandó Értekezlet életre hívása (1999. február. 20.). A Határon Túli Magyarok Hivatala a külügyi tárca felügyelete alá került, s a magyar külpolitika egységesebbé vált.

A NATO tagság évtizede (1999–2010)

Friss NATO tagként Magyarország számára a legelső feladat a jugoszláv háborúban való részvétel kényes kérdése volt. Két héttel a tagság megszerzése után indult a NATO légi háborúja. A koszovói válság megoldást kikényszerítő humanitárius intervenció bonyolult helyzetbe hozta a magyar vezetést: egyidejűleg vetette fel a szövetségi elvárások teljesítésének, s az ország geopolitikai, illetve nemzetpolitikai törekvéseinek

betartási igényét. A Milosevic jugoszláv elnökre gyakorolt nyugati nyomásgyakorlást elvileg gyengítette, hogy Magyarország kizárta a területéről indítható szárazföldi műveletek lehetőségét. Sőt, a légicsapások kapcsán is kifejezte azt kívánságát, hogy a légicsapásoktól a NATO kímélje meg a 18,2 %-ban magyarok által lakott Vajdaság területét. Bár ez utóbbit nem sikerült elérni, de ez is hozzájárult, hogy a vajdasági helyzet nem torkolt a magyar kisebbség elleni politikai retorziókba.

Magyarország már a NATO és EU tagság elérése előtt is részt vett nemzetközi, békeműveletekben. Az ország képességei alapján a nemzeti ambíció szintet 1.000 főre sikerült emelni, így a magyar katonák három kontinensen, 14 misszióban és 14 országban vettek részt, ami nemzetközi összehasonlításban jónak mondható.

A Balkán mellett a második legnagyobb missziót az Afganisztánban végrehajtott ISAF (International Security Assistance Force – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő) jelenti, amelyben Magyarország jelentős, több csatornán végrehajtott, bonyolult szerepet vállalt. A missziót az ENSZ BT 2001-ben kelt határozata indította, s az 2002. február 10-én kezdte meg működését 41 állam több mint 50 ezer katonájának részvételével. Magyarország 2003 februárjában kapcsolódott be a misszióba, s a kezdeti 50 fős létszám folyamatosan 450 körülire emelkedett. Tevékenységi területeiket tekintve a magyar egységek kereteiben szerepelt egészségügyi kontingens, 2006 második felétől pedig a magyar alakulat átvette az ISAF keretei között működő tartományi újjáépítési csoport vezetését az észak-afganisztáni Baghlanban. Az egység segítséget nyújtott különféle projektek kivitelezésében, s ezzel Magyarország eleget tett a vállalt külföldi segélyezési kötelezettségeinek is. A tartományi újjáépítési missziót a magyar kontingens 2013 februárjában fejezte be.

Az afganisztáni szerepvállalásaink között külön kell említeni a Kabuli Nemzetközi Repülőtér vezető nemzeti feladatainak ellátását.

Részvétel a NATO működésében

A csatlakozáskor a magyar fél szinte az ország teljes katonai erejét felajánlotta a Szövetségnek. Vállalta azt is, hogy a védelmi költségvetést a GDP 1,8%-ra emeli. Világossá azonban csak a NATO védelmi tervezési folyamatába való bekapcsolódáskor (1999) vált, hogy a kötelezettségvállalás terhei túl nagyok az ország számára. A képességbeli hiányosságok egyik – rövidtávon megoldhatatlan – problémája az volt, hogy a Magyar Honvédség zömmel szovjet-orosz eredetű eszközei miatt az együttműködésnek komoly technikai korlátjai lettek. A NATO-kompatibilitás eléréséhez nem állt rendelkezésre elégséges forrás, ezért 2000-től védelmi felülvizsgálat következett. Ennek lezárulása után Magyarország 2004-től kapcsolódott be ténylegesen a NATO haderő-tervezési folyamatába. Magyarországon 2004 novemberétől megszűnt a békeidőbeli sorkatonai szolgálat, s a haderő fejlesztési koncepciója a 2004 és 2013 közötti időszakra készült el. Képességfejlesztésben kiemelkedő a több-funkciós Gripen harcászati repülőgépek (14 db) rendszerbe állítása, a gépjárművek modernizációjának programja, a híradó, a vegyvédelmi és informatikai fejlesztések, valamint a különleges műveleti erők felállítása.

A NATO politikai arculatában való részvételében Magyarország jobb teljesítményt nyújt, elsősorban abban, ahogy a Szövetség eredményesen sugározza ki a biztonságot a NATO-val határos térségekre. A délkelet-európai régió fontos számunkra, s Magyarország különféle programokkal (szegedi folyamat) jelentősen hozzájárult a térség országainak NATO-tagságra való felkészítéséhez (Románia, Szlovénia, Horvátország, Albánia), s a régió biztonságpolitikai stabilizálódásához. Keleti irányban Magyarország elsőrendű érdeke legnagyobb szomszédjának, Ukrajnának a támogatása az euroatlanti integrációs folyamatban.

Magyarország részese a NATO biztonsági beruházási programjának, melynek célja, hogy a kollektív védelemhez tett nemzeti hozzájárulások mellett olyan fejlesztéseket finanszírozzon, amelyekre a közös védelemnek szüksége van. A közös költségvetésből történő fejlesztések érintették a híradó és informatikai területet, a légi vezetési és irányítási rendszert, a háromdimenziós gerincradarok beszerzését, a NATO Reagáló Erők fogadását biztosító repülőtér fejlesztéseket, s a szövetségesek közötti információcserét biztosító rendszereket. A közös védelemhez való hozzájárulás egy sikeresebb elemének bizonyult a stratégiai légi szállítási képesség Pápára kerülése 2009-ben. A Stratégiai Légi-szállító Képesség (Strategic Airlift Capability) programban 12 ország vesz részt, közöttük Finnország és Svédország nem tagja a NATO-nak. A pápai bázisrepülőtéren állomásozó Nehéz Légi-szállító Ezred három C-17-s repülőgéppel végez szállításokat elsősorban a részes államok számára. Az első három évben a műveletek többségét az afganisztáni szállítások tették ki.

Szomszédságpolitika, regionális politika (1998–2002)

A 90-es évtized legjelentősebb közép-európai regionális kooperációs formája a visegrádi együttműködés lett. Háromoldalú katonai, biztonságpolitikai kapcsolatok kialakítása céljából hívta össze Vaclav Havel csehszlovák és Lech Walesa lengyel elnököt a magyar miniszterelnök, Antall József. A három ország 1991. február 15-én, a visegrádi királyi palotában megállapodott, hogy rendszeres találkozókon összehangolják politikájukat a Varsói Szerződés lebontásában, majd az integrációs politikában. Közös cél lett a NATO csatlakozás koordinálása. A nyilatkozat tartalmazta a három országban élő nemzeti kisebbségek jogainak biztosítását is. Nem került sor viszont a Visegrádi együttműködés intézményesítésére, elsősorban a magyar-csehszlovák ellentétek miatt. Az önállóság irányában tartó szlovák nacionalizmus okán a csehszlovák kormány törölni kívánta a megállapodásból a nemzeti kisebbségekre vonatkozó részt, amit a magyar fél nem fogadott el.

A közép-európai regionális együttműködés gazdasági dimenziója lett a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (1992. december 21.), amelyből nem lett mély együttműködés, de a visegrádi kooperációt jól egészítette ki. Csehszlovákia felbomlása után (1993. január 1.) a kooperáció négytagúra bővült. A későbbiekben a CEFTA-hoz egy sor más ország csatlakozott (Szlovénia, Horvátország, Románia) s Magyarország szempontjából ez kedvező volt: 2000-ben a magyar export 9%-a irányult ebbe a térségbe.

A visegrádi együttműködés lendülete visszaesett a 90-es évek második felében, a csehek vonakodása miatt. Orbán Viktor egy 2002-es felszólalása az Európai Parlamentben a Beneš dekrétumok továbbéléséről egyidejűleg váltotta ki a csehek és szlovákok tiltakozását. A V-4 együttműködés egyetlen eredménye a 2000 júniusában Pozsony székhellyel létrehozott Nemzetközi Visegrád Alap lett, amely az oktatás, kutatás, kultúra, tudomány és határ menti együttműködés terén hivatott erősíteni a négy ország kapcsolatait.

A szomszédságban Szlovákia és Románia pályázott NATO tagságra. Magyarország mindkét államot támogatta, s ez a frissen szerzett tapasztalatok átadását jelentette. A magyar külpolitika pozitívan kezelte Horvátországot is. Franjo Tudman halála után (1999) a virulens nacionalista irányt az europaizálódásra váltotta fel Horvátországban, amelyet belülről a demokratizálódás folyamata támasztott alá. Ennek keretében fogalmazódott meg az európai intézményekhez való közeledés igénye. Magyarország kezdettől bátorította Zágrábot az EU-hoz és a NATO-hoz való közeledésre, s ösztönözte a regionális együttműködés formába való belépésre is. 2000-ben bevonták Horvátországot az olasz–magyar–szlovén együttműködésbe, amelynek első két lépése a vízummentesség és a szabadkereskedelmi egyezmény aláírása voltak.

Az első Orbán kormány a nemzetpolitikában az antalli örökséget kívánta folytatni, s újabb stratégiát kívánt megfogalmazni a kárpát-medencei egységes magyar nemzetről, s a határokon átívelő nemzeti érdekvédelemről. 2001-ben ötpárti konszenzussal (az SZDSZ nem szavazta meg) fogadta el a parlament a státusztörvényt. A jogszabály értelmében a szomszédos országokban (kivéve Ausztriát) élő magyar nemzetiségű személyek az anyaország területén különféle kedvezményekre váltak jogosulttá (magyar igazolvány, utazási kedvezmény, pedagógusoknak kedvezményes belépés a magyar kulturális intézményekbe, munkavállalás könnyítése). A törvény heves ellenkezést váltott ki, elsősorban Szlovákiában és Romániában. Bár ilyen jellegű szabályozás Európában másutt is megtalálható, a szlovák és román politika egyértelműen a belügyekbe való beavatkozásként értelmezte a törvényt. Románia a nemzetközi hatóságokhoz fordult, ám az Európa Tanács tanácsadó testületeként működő Velencei Bizottság megállapította, hogy a kulturális identitást megőrző támogatások a nemzetközi jog alapján legitim eljárásnak tekintendők.

Anyaországi támogatással magyar nyelvű felsőoktatási intézmények jöttek létre: 2000-ben a Sapientia Erdélyi Magyar Egyetem, illetve 2001-ben megkezdődött a komáromi Selye János Központban a Corvinus egyetem kihelyezett tagozataként a közgazdasági képzés. 2004-ben ennek alapján jön létre a Selye János magyar nyelvű Egyetem. A határon túli magyar közösségek támogatására az első Orbán kormány négy éve alatt a magyar költségvetés 0,2 %-t fordította.

Hosszú út az Európai Unióba (1988–2004)

Az EU 1993. április 14-én tette közzé feltételeit a csatlakozni kívánó számára. A koppenhágai dokumentum értelmében azon európai államok számíthatnak tagságra, amelyek teljesíteni képesek a tagsággal járó kötelezettségeket, s eleget tudnak tenni a

megkívánt politikai és gazdasági feltételeknek. Eszerint a belépni kívánó országnak a) rendelkeznie kell a demokráciát, a jogrendet, az emberi jogokat a kisebbségek védelmét biztosító intézményekkel. b) rendelkeznie kell olyan működő piacgazdasággal, amelynek győznie kell a versenyt az unión belül. c) Vállalnia kell a politikai unióval, s a gazdasági és monetáris unióval járó kötelezettségeket.

A közép-európai országok közül elsőként Magyarország nyújtotta be csatlakozási kérelmét (1994. március 31.), majd néhány nappal később Lengyelország is. Az előzetes tárgyalások során egy rövid ideig (1995-1997) úgy tűnt, hogy az EU a leg-felkészültebb, s a piacgazdaság kiépítésében legelőrehaladottabb államokkal kezdi a bővítést (az úgynevezett 5+1 körbe Csehország, Lengyelország, Észtország, Szlovénia és Magyarország, valamint Ciprus tartozott). A brüsszeli álláspont azonban 2008-tól fokozatosan a konvoj-elv irányába fordult, s a jelentkezők csoportja kétszeresére nőtt. Az előbbre tartó országok kénytelenek voltak bevárni a kevésbé felkészülteket.

A 2002. május 27-én hivatalba lépett új Medgyessy kormány a 31 tárgyalási fejezetből 24-t lezárt állapotban vett át az Orbán kormánytól. Nyitott fejezetként csak a legvitatottabb ügyek maradtak: költségvetés, strukturális és mezőgazdasági alapok, a termőföld szabad forgalmazása, hungarikumok, munkaerő szabad áramlása). Ezek lezárása után a csatlakozási szerződés aláírására 2003. április 16-án került sor Athénben, s az új tagok 2004. május 1-től csatlakoztak az Európai Unióhoz.

MSZP–SZDSZ koalíció újabb két ciklusra (2002–2010)

A 2002-es és a 2006-os parlamenti választáson egyaránt szocialista-liberális győzelem született. A két kormányzati ciklus alatt több kormány is alakult az MSZP–SZDSZ koalícióból: 2004-ig Medgyessy Péter, 2004-2006-ig Gyurcsány Ferenc, 2006-tól 2009-ig ismét Gyurcsány Ferenc, majd 2009-től 2010 tavaszáig Bajnai Gordon volt a miniszterelnök. A külügyminiszteri tárcát előbb a nemzetközi ügyekben jártas Kovács László, s utána a hivatalnok-diplomata Somogyi Ferenc töltötte be. A második Gyurcsány kormányban Göncz Kinga, majd Bajnai Gordon kormányában Balázs Péter vezette a külügyminisztériumot. A honvédelmi tárcát Juhász Ferenc, s 2006-tól Szekeres Imre irányította. Meglepetést csak Göncz Kinga külügyminiszteri megbízása okozott 2006-ban. A pszichiáter szakképzettségű, s a nemzetközi ügyekben járatlan politikus kinevezése azt jelentette, hogy 2006-2009 között gyakorlatilag Gyurcsány Ferenc irányította a külpolitikát. A jelzett három év a rendszerváltás utáni magyar külpolitika legkiszámíthatatlanabb, kapkodó időszaka volt, s minden relációban rontotta az ország pozícióit.

Nemzetpolitikai tekintetben a Medgyessy kormány visszatért a Horn kormány értelmezéséhez: az integrációs állampolitika előtérbe kerülésével szűkült az anyaország aktivitása a határon túli magyarok támogatásának kérdésében. Medgyessy az első kormányzati intézkedések között a státustörvényt az Európai Unió és a szomszéd országok igényeihez igazította. A korrekcióval a törvény intézkedései elveszítették jelentőségüket (a támogatásoknál például megszüntették az etnikai kritériumokat, azaz

kiterjesztették valamennyi román és szlovák állampolgárra), s törölték a törvény szövegéből az egységes magyar nemzet kifejezést.

Az EU-tagság elnyerésétől az első elnökségig (2004–2010)

Magyarország zökkenők nélkül illeszkedett be az integrációs működés keretei-be, amelyet nagymértékben elősegített, hogy a tagságot megelőző évtizedben uniós vállalatok sora telepedett meg az országban (a korábbi állami vagyon privatizációjának nyertesei voltak). A politikai és az igazgatási szervek felkészültsége biztosította, hogy az EU tagság az ország működésében ne okozzon gondot.

A magyar gazdaság beágyazottsága, illetve a tulajdonosi szerkezet arányai okán a magyar mérleget célszerű nem bilaterálisan, hanem a régiókkal együttesen vizsgálni. A fél évtizedes mérleg pozitív képet mutat.

1. Az új tagállamokban emelkedett az életszínvonal: az egy főre jutó jövedelem 1999-ben a régi tagállamok átlagához viszonyítva 40%-ot tett ki. Ez az érték 2008-ban 52%-ra emelkedett, ehhez hozzájárult, hogy a gazdasági növekedés az elmúlt 5 évben az újonnan csatlakozott országokban 3,5%-ról 5,5%-ra nőtt, míg a nyugat-európai országok növekedési üteme nem változott. Magyarország esetében a GDP 2004-ben 8123 euró volt, 2011-re ez 10 015-re emelkedett. A regionális pozícióvesztést jól mutatja, hogy a magyar növekedés a legalacsonyabbak között van a Tízek csoportjában.

2. Fellendült a kereskedelem a tagországok között, amellyel mind a Tízek, mind az EU egészének nőtt a versenyképessége. 2007-ben az új tagállamok kivitelének csaknem 80%-a irányult az EU többi tagállamába, míg a régi tagállamok is növelték exportjukat: 2007-ben teljes kivitelük 7,5%-át az új tagállamokban értékesítették, míg egy évtizeddel korábban ez az érték csupán 4,75% volt.

3. Az új tagállamokba áramló közvetlen külföldi tőkebefektetések révén nőttek a beruházások. A régi tagállamok a Tízekbe irányuló külföldi tőkeberuházások mintegy háromnegyedét adták, ezzel döntős szerepet vállalnak az új tagállamok gazdasági átalakulásában. A beruházók rangsorát Németország vezeti, s a történelmi érdekeltségével megegyezően nagyon aktív Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában. A skandináv országok elsősorban a balti államokban fektetnek be szívesen. A tőkebefektetések 55%-a a szolgáltató szektorba irányul, amelyet a gépipar követ 37%-kal. A balti államokba és Lengyelországba irányuló beruházások a tradicionális iparágakat érintik (élelmiszeripar, textilipar, faipar), addig Magyarország, Csehország és Szlovákia esetében a külföldi beruházók már a modernebb termelési szektorokba (irodagép, számítástechnika, telekommunikáció) irányulnak. A magyarországi külföldi tőkeberuházók listáját ugyancsak Németország vezeti (2010-ben 15,7 milliárd euro), utána Hollandia (11,6 milliárd) és Ausztria (8,7 milliárd) következik.

4. Ki kell emelni a külföldi tőke szerepjátszásában a pénzügyi szektort. Az új tagállamokban a bankszektor nagy része külföldi kézbe került, egyes tagállamokban az

arány megközelíti a 100%-ot (Észtország, Szlovákia). A rangsor végén Szlovénia található 30%-kal. Hasonló arányok láthatók a biztosítási piacon is. Csehországban 90-es évek közepén a bankok 44%-a volt külföldi tulajdonban, ez az arány az EU tagság idejére 70% fölé emelkedett. Magyarország esetében az adat az EU csatlakozás után megközelítette a 80%-ot.

5. A csatlakozás előtt a régi tagállamokban félelemként, az újakban pedig lehetőségként merült fel a munkaerő szabad áramlásának a kérdése. A négy alapszabadságból (személyek, tőke, áruk és szolgáltatások szabad áramlása) a csatlakozás idejére az áruk és a tőke szabad áramlása már megvalósult, s a szabad munkavállalás lehetősége izgatta csak a kedélyeket. Olyannyira, hogy a régi tagállamok a csatlakozási szerződésekbe egy hétéves derogációs (azaz elhalasztási) klauzulát építettek be. A korlátozásokkal mindössze Anglia, Írország és Svédország nem élt. Az első felülvizsgálat után (2009) már csak Ausztria és Németország tartotta fenn a korlátozásokat. Az adatok egyáltalán nem igazolták a félelmeket, egyáltalán nem alakult ki migrációs hullám az EU régi tagállamai irányába. Sőt, az adatok azt mutatják, hogy a kibővült EU-n belüli munkaerő mobilitás messze kisebb, mint a harmadik országok irányából érkező munkakeresők száma. Kivételnek csak Románia bizonyult, ahonnan a 2007-es csatlakozás után masszív hullám indult Olaszország és Spanyolország irányába. Magyarország esetében az látható, hogy 2010-ben a hazai népesség mintegy 2%-át érintette a rövidebb, vagy hosszabb idejű EU-ba irányuló külföldi munkavállalás, ami számszerűen mintegy 120 ezer főt jelent. Többségük (50%) Németországban, hatodik Ausztriában dolgozik.

Válság minden szinten

A 2008-as hitelválságból kibontakozott pénzügyi és gazdasági világválság Magyarországon pusztító hatással járt, s drámai módon vetette felszínre a 2002 után rossz irányba fordult gazdaságpolitika gyengeségeit. A rendszerváltáskor a közép-európai régió élvonalába tartozó Magyarország régiós jó tanulóként élen állt a neoliberalis gazdaságpolitika (liberalizáció, privatizáció, dereguláció) gyakorlati alkalmazásában. Az egymást váltó kormányok szinte versengtek az egyre csökkenő számú állami termelő vagyon privatizálásában, a működő tőke bevonásában, nem figyelve arra, hogy a külföldi vásárlások nem kis hányada nem annyira egy-egy vállalat átvételéről, hanem inkább piaci monopóliumok kialakításáról szól. Egész ágazatok tűntek el a magyar gazdaságból (növényolajipar, cukorgyártás). A 90-es évektől a privatizációs hullám a bankok és a vállalatok után elérte a kritikus infrastruktúra területét. 1995-től került sor a szolgáltatások (energiatermelés, olaj, földgáz, áramszolgáltatók, közművek, víz és csatorna, stb.) privatizálására, s külföldi szolgáltatók kezébe adására. Többségükben a szerződések garantált 8%-os tőkearányos nyereséget is biztosítottak a vásárlóknak. A társadalom ellátó-szolgáltató rendszereinek, illetve a kritikus infrastruktúra működtetéséről való döntési képességnek a külföldi vállalatok kezébe történő átadásával az ország biztonsági pozíciója meggyengült.

A rossz irányba fordult helyzetet a Medgyessy és a Gyurcsány kormányok felelőtlen költségvetési politikája csak fokozta. Magyarország a pénzügyi válság kitörésének idejére a pénzügyi összeomlás határára került, s a katasztrófától csak egy gyors IMF–Világbank–EU hitelcsomag volt képes megmenteni. A rendkívül előnytelen feltételekkel, valamint a visszafizetést kizárólag a következő kormányra terhelő futamidővel felvett 25 milliárd dollár hitel némi lélegzetvételyi időt hagyott a kormánynak. A hitel feltételei drasztikusak voltak, s az alapokig erodálták a szocialista-liberális kormányzat társadalmi hitelességét. Gyurcsány miniszterelnök politikai hitelessége egyébként is heves belpolitikai viták tárgya volt, miután a 2006-os választási győzelem után beismerte, hogy a választási győzelem érdekében valótlan adatokat közöltek mind a magyar társadalom, mind a brüsszeli Bizottság felé.

A hitel fejében a kormányzat megszorítások sorát hajtotta végre. Elhalasztotta a megígért nyugdíjkorrekciót (18 milliárd elvonás). Megszüntette a 13. havi nyugdíjat (60 milliárd). Elmaradt az évi rendes nyugdíjmelés (25 milliárd). Befagyasztotta a közsféra bérkifizéseit (130 milliárd), a családi pótlék szintjét (15 milliárd), s eltörölte a 13. havi bért (184 milliárd). Szimbolikus gesztusként ugyancsak befagyasztották a kormánytagok fizetését, s 10%-kal csökkentették az állami vállalatok vezetőinek fizetését. A hitelcsomag fedezeteként végrehajtott jövedelmi megszorítások gyakorlatilag az egész magyar társadalmat érintették. Ezen belül különösen fájdalmas volt a nyugdíjasokat érintő elvonás.

2008 és 2010 között a gazdasági-társadalmi válság mély politikai és kormányzati válságba torkolt. 2009 tavaszán lemondott miniszterelnöki posztjáról Gyurcsány Ferenc, s a választásokig hátralevő szűk egy évre Bajnai Gordon, az addigi fejlesztési és gazdasági miniszter vette át a kormány irányítását.

A 2010 tavaszán rendezett parlamenti választásokon a szocialista-liberális oldal megsemmisítő vereséget szenvedett, s a Fidesz-KDNP koalíció kétharmados többséget (68,14%) szerzett. Miniszterelnökként tért vissza Orbán Viktor, aki külügyminiszternek Martonyi Jánost, honvédelmi miniszternek Hende Csabát nevezte ki.

Az európai gyakorlatban szinte példátlan többséggel a háta mögött az Orbán kormány a magyar politikai, társadalmi, gazdasági élet gyökeres átalakításába kezdett. Az átalakítás kiindulópontja azon értékelés volt, hogy a rendszerváltás óta követett liberális-baloldali stratégia az ország geopolitikai pozíciójának súlyos meggyengüléséhez, a régióban elfoglalt helyzetének romlásához vezetett.

(Első közlés: *Hindu istenek, sziámi tigrisek. Balogh András 70 éves.* Főszerkesztő Majoros István. Szerkesztők: Antal Gábor, Háda Béla, Heverő Péter, Madarász Anita. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Budapest, 2014. 159–175.)